

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2019: 46; 180–185 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2019.46.10047>

УДК 005.57:316.77:34:811.111

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА АНГЛОМОВНОМУ ТЕЛЕПРОСТОРИ

Тетяна Іванюха

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, 69063, Запоріжжя, Україна
e-mail: starplus1736@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9264-9848>*

У статті розглянуто феномен правозахисної журналістики, подано її проблемно-тематичне та жанрове визначення на прикладах українських і зарубіжних мас-медіа. Зокрема, розглянуто правозахисну медіадіяльність у контексті соціально відповідальної журналістики, проаналізовано її репрезентацію на українських телеканалах «Інтер», «СТБ» у 2012–2014 рр. на прикладі дитячої проблематики, а також у телепрограмах британської телемережі BBC, документальних фільмах і телепроектах журналістів-правозахисників У. Р. Романо та Ш. Обейд-Чиної.

Ключові слова: репрезентація, правозахисна проблематика, соціальна відповідальність, жанр, телепрограма, документальний фільм, журналістське розслідування.

Постановка проблеми. Поступове погіршення гуманітарної ситуації в світі зумовлює активізацію соціально відповідальної медіадіяльності. Здавалося б, прийнято всі можливі документи глобального і місцевого масштабу, які б гарантували дотримання прав і свобод громадян, однак, незалежно від рівня розвитку країн, ЗМІ виносять на порядок денний все нові й нові проблеми різних верств і соціальних груп.

Вже починаючи з середини ХХ ст. завдяки концепціям соціально відповідальної преси Г. Люїса, «фізики соціального організму» Н. Вінера медіадослідники Е. Броулі, Б. Дервін, Ю. Габермас, Д. Мак'Квейл, І. Дзялошинський, С. Корконосенко, А. Москаленко, І. Фомічова, К. Шендеровський, І. Виртосу та інші активно вивчають функції ЗМІ в соціальному просторі. Про соціальну актуальність правозахисної журналістики в сучасних умовах свідчить як інтерес правозахисників до співпраці з засобами масової інформації, так і прагнення самих представників мас-медіа привернути увагу громадськості до патологій у різних сферах її життєдіяльності та сприяти їх подоланню.

Наявні вітчизняні посібники «Медіакомунікації та соціальні проблеми» [1], «Медіа та права дитини» [2], «Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід» [3] та інші окреслюють головні ідеї, труднощі, рекомендації для журналістів при висвітленні проблем правозахисту, однак українське та зарубіжне телебачення

напрацювали власний досвід у цьому питанні. Окрім того, недостатня увага приділяється зарубіжному досвіду адвокаційної журналістики, що може стати в нагоді українським медіа.

Мета цього дослідження – виявити основні напрямки розвитку сучасної правозахисної журналістики, дати її проблемно-тематичне та жанрове визначення на прикладах українських і зарубіжних мас-медіа шляхом розв'язання таких **завдань**: 1) розглянути правозахисну медіадіяльність у контексті соціально відповідальної журналістики, 2) проаналізувати її репрезентацію на українських телеканалах у 2012-2014 рр. на прикладі дитячої проблематики, 3) порівняти їх зі сценаріями висвітлення в англomовному медіапросторі.

Об'єкт дослідження – соціально орієнтовані телепрограми і документалістика українських і зарубіжних авторів, які є позитивними прикладами реалізації правозахисної функції, зокрема, телепрограми ТК «Інтер», «СТБ», британської телемережі BBC та медіапродукти американських журналістів-правозахисників У. Р. Романо та Ш. Обейд-Чиної. **Предмет дослідження** – концептуальні засади, специфічні риси, сучасні тенденції, функціональні, типологічні, проблемно-тематичні та жанрові характеристики медіаторів окресленої тематики. порівняти їх зі сценаріями висвітлення цієї проблеми в англomовному медіапросторі.

Результати дослідження. Саме соціально-правова незахищеність багатьох людей вплинула на розуміння журналістики як правозахисту в більшості країн світу. Зокрема, українські вчені констатують, що «сучасне українське суспільство не можна уявити без широкого спектру різноманітних, багатофакторних соціальних проблем. Низька якість життя та безробіття, насилля та торгівля людьми, наркозалежність та алкоголізм, безпритульність та поширення ВІЛ/СНІДу, поширення туберкульозу та загрозливий стан психічного здоров'я нації – це той «багаж», з яким наша молода країна зустріла 20-річчя своєї незалежності. Універсальне чи типове визначення соціальної проблематики відсутнє» [1, с. 10].

Активістка з Киргизстану Д. Токбаєва до проблемної сфери правозахисної журналістики відносить «не тільки політичні питання, а й те, як живуть прості люди: від жінок, які прибирають бавовну, до осіб без певного місця проживання – усе це має бути в місцевих ЗМІ. За таких матеріалів дуже добре уявляється різнобарвна картинка життя всього суспільства – люди можуть розповісти про себе більше, ніж будь-які цифри, графіки або ж офіційна інформація» [4].

У світовому контексті основна група проблем, з якими стикається журналістика як правозахист, може бути умовно позначена як соціально-демографічний розвиток. У полі цієї групи проблем А. Коротаєв і Д. Халтуріна виділяють наступні: бідність, нерівність, корупція, народжуваність, урбанізація, релігійність [5]. Ці теми найбільш популярні в міжнародному медіапросторі: українські та зарубіжні публіцисти, журналісти, документалісти намагаються осмислити генезу проблем бідних, дітей, жінок, духовного здоров'я людства і намітити шляхи виходу з кризових ситуацій.

На думку більшості експертів, соціальна відповідальність медіа повинна виявлятися в наданні якісної об'єктивної інформації, розробці та інтеграції основних компонентів соціальної відповідальності в стратегії розвитку будь-якого представника медіа зокрема і ЗМК в цілому [6]. Як стверджує К. Шендеровський, «соціальне одужання людини / людей залежить від трьох умов за участю медіа: правильно поставлений діагноз соціальної проблематики, наявність потенціалу соціальної солі-

дарності людей і вміння кожної людини використовувати інформацію для розвитку самостійності в прийнятті соціального рішення [1, с. 7].

Жанрово-тематична реалізація правозахисної функції в українському медіа-просторі виявляється переважно у функціонуванні соціальних проєктів на провідних загальнонаціональних каналах, у тому числі «Інтер» і «СТБ». Незважаючи на тотальну комерціалізацію і панування різного роду інфотейнменту, в ефірі названих українських телеканалів є чимало позитивних прикладів програм і проєктів, спрямованих на висвітлення і захист прав дітей. Це, зокрема, програми «Серце підкаже», «Стосується кожного» (ТК «Інтер»), «Кохана, ми вбиваємо дітей», «Врятуйте нашу сім'ю», «Хата на тата» (ТК СТБ). Наприклад, навесні 2012 р. на телеканалі «Інтер» стартував соціальний проєкт «Серце підкаже». Програма присвячена усиновленню дітей. Завдяки цьому проєкту вихованці дитячих будинків – діти 7-13 років – змогли обрати собі батьків. Канал надає сиротам можливість провести деякий час в прийомних сім'ях і після цього вирішити, з ким вони захочуть залишитися. Перераховані проєкти українських телеканалів спрямовані на захист сімейних цінностей, налагодження діалогу в сім'ях і суспільстві і виконують важливу соціальну роль. Отож, українське телебачення для донесення проблем дітей до глядацької аудиторії використовує переважно розважальні телепрограми та редакційні соціальні проєкти.

У зарубіжній медіапрактиці для винесення проблеми на «порядок денний» у телевізійному дискурсі найчастіше використовуються аналітичні та документальні жанри – розслідувальна програма та документальний фільм. Прикладом соціально важливого медіапроєкту BBC є програма «Панорама». Це документальна програма британських розслідувань з актуальних суспільних питань, що транслюється на телебаченні BBC. Перша трансляція відбулася у 1953 році, тобто це найдавніша у світі телевізійна програма. Починаючи з 2018 року, вона зберігає найвищі рейтинги на BBC One, але не має постійного ведучого. Програма також транслюється по всьому світу через BBC World News по цифрових, супутникових і кабельних мережах багатьох країн [7]. Присвячена актуальним подіям британського та світового масштабу, вона активно приділяє увагу проблемам дитинства. Журналісти розслідують випадки булінгу, вбивства підлітків, дитячої праці, історії дітей-прохачів, досліджують проблеми охорони в школах, шкільних реформ, усиновлення, психічних хвороб. Історії, розглянуті у програмі, зазнають громадського розголосу, а пов'язані з ними питання розв'язуються на найвищому рівні.

У контексті висвітлення проблем дітей країн, що розвиваються, на особливу увагу заслуговує медіадіяльність режисерів Ш. Обейд-Чиної і У. Р. Романо. Шармін Обейд-Чиної – північноамериканська журналістка пакистанського походження, режисерка-документалістка, чії фільми про права жінок, проблеми дітей, біженців, маргінальні співтовариства від Саудівської Аравії до Сирії, від Тимору до Філіппін завоювали десятки нагород і зробили автора однією зі ста найвпливовіших персон 2012 р. за версією журналу «Тайм».

Загалом Ш. Обейд брала участь у створенні 14 фільмів (у якості журналістки, режисерки або директорки) для великих мереж у США та Великобританії. Це наприклад «Рятуючи обличчя», «Дівчина у річці. Ціна пробачення» (про жінок-жертв «злочинів і вбивств честі»), «Втрачене покоління» (про іракських емігрантів), «Викритий Афганістан» тощо. Її робота спрямовувала її кроки по всьому світу, де вона знімала і працювала з біженцями, жіночими правозахисними групами та правоза-

хисниками. Через донесення їхнього голосу до зовнішнього світу, вона часто допомагала їм здійснити критичні зміни в їхній спільноті.

Про мету стрічки «Діти Талібану» (2009), присвяченій дітям Пакистану – майбутнім терористам-смертникам, автор говорить: «Я хочу спонукати вас поглянути зовсім іншими очима на дітей, які стають терористами-смертниками. У 2009-му році на території Пакистану було скоєно 500 терактів. Той рік я провела з дітьми, які готувалися стати смертниками, і з вербувальники з Талібану. Я намагалася зрозуміти, як же Талібан перетворює дітей в живий снаряд і чому ці діти так активно підтримують цю справу» [8].

У наші дні, коли проблема тероризму знаходиться на піку загострення, мало хто говорить про те, що діти і жінки-смертники – результат фінансової кризи і кризи інституту сім'ї в країнах Азії: вербувальники цілеспрямовано шукають бідні сім'ї і переконують батьків відправити дитину в їх школу. В обмін вони надають безкоштовну їжу і дах, а іноді платять сім'ї щомісячну стипендію. У пропагандистських роликах, знятих Талібаном, молодих людей навчають тому, що атаки з самогубством обгрунтовані і що зрадники підлягають знищенню.

Політематичною є і творчість американського правозахисника, фотографа і режисера У. Роберто Романо. Його документальні фільми «Украдене дитинство» (2005), «Темна сторона шоколаду» (2010), «Урожай» (2010), фотовиставка «Обличчя свободи» (з 2009) – про дітей-рабів: збирачів какао-бобів на плантаціях Кот д'Івуара, селян з Мексики в садах і на полях США, ремісників і ткачів Непалу, Індії і Пакистану – і про їх вкрадене дитинство. Фільми та фотоматеріали У. Р. Романо нагадують всім жителям благополучних країн Європи і Америки, що «приблизно 218 мільйонів дітей працюють в умовах сучасної глобальної економіки. Сотні тисяч експлуатуються в килимовій промисловості Південної Азії. Дітей у віці від 4 до 14 років викрадають, продають у боргову кабалу або залучають до примусової праці, що приносить їм фізичні та емоційні страждання. Їх заробітна плата мізерна, порівняно з дорослими, і діти позбавлені можливості отримати освіту, бідність – їх постійний супутник» [9].

Висновки. Таким чином, розглянуті нами приклади правозахисних медіатекстів українського і зарубіжного виробництва дають можливість стверджувати, що міжнародна правозахисна журналістика початку XXI століття являє собою багатовекторний, політематичний, поліфункціональний метажанр. Завдяки широкому проблемно-тематичному охопленню, гуманістичному пафосу, журналісти-правозахисники сьогодні не просто констатують факти та інформують національну або глобальну громадськість про неподолані соціальні хвороби, а всебічно розглядають їх етіологію і сучасний стан, стимулюють законодавчу, інституційну і громадську діяльність щодо врегулювання актуальних проблем людства, мобілізують соціум у пошуку шляхів їх вирішення.

Щодо дитячої проблематики, в українській та зарубіжній телевізійній медіапрактиці представлені такі сценарії її висвітлення: розважальний, розслідувально-аналітичний, документальний, проектний. Усі вони спрямовані не тільки на фіксацію проблеми, а й на її розв'язання. Безумовно, медійна та правозахисна діяльність цих та багатьох інших документалістів і журналістів заслуговує подальшого наукового вивчення, зокрема, аспекти журналістської етики, об'єктивності, безпеки соціально активних журналістів.

REFERENCES

1. Шендеровський К.С. та інші. Медіакомунікації та соціальні проблеми: Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша / Упор., ред. К. С. Шендеровського / Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики. К., 2012. 288 с.
2. Медіа та права дитини. Посібник для журналістів, створений самими журналістами. К. : Інтерньюз-Україна, 2009. 64 с.
3. Бацюкова С., Виртосу І. Адвокаційна журналістика: світовий та український досвід. Луганськ : Правозахисний центр «Поступ», 2013. 71 с.
4. Динара Токбаева: мы делаем ребрендинг правозащитной журналистики в ЦА [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://newreporter.org/2011/11/02/dinara-tokbaeva-my-delaem-rebranding-pravozashhitnoj-zhurnalistiki-v-ca/#sthash.LCK62VF5.dpuf>
5. Коротаев А.В., Халтурина Д.А. Современные тенденции мирового развития. М.: ЛИБРОКОМ/URSS, 2009. 240 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://cliodynamics.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=169&Itemid=1
6. «Експерт» визнано найбільш соціально відповідальним медіа [Електронний ресурс] // Телекритика [сайт]. Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/news/2009-03-26/44631> (26.03.2009).
7. Panorama returns to peak time on BBC ONE [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/pressoffice/pressreleases/stories/2006/07_july/18/panorama.shtml
8. Sharmeen Obaid Chinoy films [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://sharmeenobaidfilms.com/category/films/>
9. Stolen Childhoods [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://facesoffreedom.goodweave.org/gallery/?album=108>

ADVOCACY JOURNALISM REPRESENTATION ON UKRAINIAN AND ENGLISH-LANGUAGE TELEVISION

Tetyana Ivanyukha

Zaporizhzhya National University

Zhukovsky str., 66, 69063, Zaporizhzhya, Ukraine

e-mail: starplus1736@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9264-9848>

The article deals with the phenomenon of advocacy journalism, its thematic and genre definition on the examples of Ukrainian and foreign mass media. In particular, media activity, dedicated to human rights' defence, is considered in the context of socially responsible journalism. Its representation on the Ukrainian television channels «Inter» and «STB» in 2012-2014 is analyzed on the example of children's issues, as well as in television programs of the BBC, documentary films and television projects of advocacy journalists U. R. Romano and S. Obeid-Chinoy. Ukrainian and foreign journalists, investigators and producers try to comprehend and reveal for mass audience the genesis of the problems of the poor, children and women, the spiritual health of humanity and outline ways out of crisis situations.

The examined cases of advocacy media texts of Ukrainian and foreign production of the beginning of the 21st century allow us to state that international human rights journalism is a multi-vector, rather broad in raised issues, multifunctional meta-genre. Nowadays due to the broad problem-thematic coverage, humanistic pathos, advocacy journalists not only state the facts and inform the national or global public about incurable social diseases, but comprehensively consider their etiology and the current state, stimulate legislative, institutional and community activities to regulate and overcome the urgent problems of mankind, mobilize the society in finding ways to solve them.

As for children's issues, the following scenarios of its coverage are represented in Ukrainian, American and English television media practice: entertainment, investigative-analytical, documentary, and project-oriented. All of them are aimed not only on fixing the problem, but also on solving it. Undoubtedly, the media, advocative and social activities of the concidered and many other film-makers and journalists deserve further scholarly consideration and are highly valuable examples for development for collaborative journalism.

Key words: representation, human rights issues, social responsibility, genre, TV program, documentary film, journalistic investigation.